

น้ำ : มุมมองทางพระพุทธศาสนา

ดร. เสนาะ ผดุงฉัตร
อาจารย์พิเศษ คณะพุทธศาสตร์

ความนำ

น้ำเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญยิ่งในชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษยชาติในทุกส่วนของโลก จึงกล่าวได้ว่าสรรพชีวิตและสรรพสิ่งในโลกต้องมีน้ำเป็นปัจจัยหล่อเลี้ยงและให้ดำรงอยู่ได้ การเกิดวิกฤตน้ำไม่ว่าจะมากหรือน้อยก็ตามย่อมมีผลต่อวิถีชีวิตมนุษยชาติทั้งสิ้น เช่น เมื่อประมาณปลายปี ๒๕๕๔ เกิดวิกฤตน้ำท่วมเป็น มหาอุทกภัยร้ายแรงในประเทศไทยก่อให้เกิดความสูญเสียแก่ทรัพย์สินและชีวิตมนุษย์โดยไม่อาจประเมินค่าได้ หลังจากนั้นอีกไม่นานก็มีภาวะวิกฤตน้ำน้อยขาดแคลนน้ำในหลายพื้นที่ เหตุเกิดดังกล่าวถือเป็นภาวะที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของมนุษยชาติในโลกโดยทั่วกัน

ปัจจุบันชาวโลกกำลังสนใจและให้ความสำคัญกับปัญหาภาวะโลกร้อน เพราะภาวะดังกล่าวก่อให้เกิดปัญหาทั้งน้ำท่วมและขาดแคลนน้ำ ในบางพื้นที่ วิกฤตน้ำที่กล่าวถึงนี้เกิดจากหลายสาเหตุ ภาวะโลกร้อนเป็นเพียงสาเหตุหนึ่งที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงภาวะธาตุของโลกซึ่งเป็นไปตามกฎไตรลักษณ์ ในทางพระพุทธศาสนา ปัจจัยสำคัญที่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ โดยเฉพาะทรัพยากรน้ำ คือมนุษย์ซึ่งถือว่ามีบทบาทสำคัญในการแก้ไขปัญหาโดยมนุษย์จะต้องพัฒนาจิตใจตนเองให้หลุดพ้นจากอกุศลมูล ๓ ประการ คือ^๑ โลภะ ความอยากได้สิ่งที่ตนต้องการ โทสะ ความคิดประทุษร้าย ความขัดเคืองใจเมื่อไม่ได้สิ่งที่ต้องการ และโมหะ ความหลงมัวเมาขาดสติปัญญาในสิ่งที่ชอบและมีเหตุผล

ในการแก้ไขวิกฤตน้ำ มนุษย์ต้องใช้หลักธรรมดังกล่าวมาแก้ไขโดยปรับเปลี่ยนพฤติกรรมตนเอง และใช้รูปแบบทางสังคมมาผสมผสานกัน กล่าวคือ แก้ไขรูปแบบวัฒนธรรมประเพณี กฎระเบียบทางสังคม ท่าทีของจิตที่มีต่อธรรมชาติและควมมีสติปัญญาที่มองเห็นว่า สรรพชีวิตและสรรพสิ่งในโลกไม่ว่าจะเป็นมนุษย์ สัตว์ พืช และธรรมชาติทั้งหลาย ล้วนมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์เกื้อกูลกันและกัน เพื่อประโยชน์สุขแห่งการอยู่ร่วมกันไปอีกชั่วกาลนาน

^๑ ขุ.อิติ.(บาลี) ๒๕/๕๐/๒๗๒., ขุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๕๐/๔๐๓., ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๐๕/๑๙๓., ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๕๙. พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๑๖ พ.ศ. ๒๕๕๑. ข้อ[๖๘]หน้า [๗๑].

ความหมายของน้ำ

น้ำเป็นธาตุจำเป็นสำหรับสรรพชีวิตในโลกนี้ เพื่อประโยชน์ต่อการศึกษา ขอเสนอความหมายของน้ำเป็น ๒ ลักษณะ คือ

๑. ความหมายโดยทั่วไป^๒ น้ำเป็นค่านาม มีสารประกอบซึ่งมีองค์ประกอบเป็นธาตุไฮโดรเจนและออกซิเจนในอัตราส่วน ๑ : ๘ โดยน้ำหนัก เมื่อบริสุทธิ์มีลักษณะเป็นของเหลว สี ไม่มีสี กลิ่น รส มีประโยชน์มาก เช่น ใช้ดื่ม ชำระล้างสิ่งสกปรก โบราณถือเป็นธาตุ ๑ ในธาตุ ๔ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ ใช้เรียกสิ่งอื่นที่มีลักษณะเป็นน้ำหรือเหลวเหมือนน้ำ เช่น น้ำตา น้ำปลา น้ำพริก น้ำส้ม โดยปริยายหมายถึงคุณสมบัติที่ถือว่าเป็นสาระของสิ่งที่กล่าวถึง เช่น น้ำคำ น้ำใจ น้ำพักน้ำแรง น้ำมือ

๒. ความหมายตามรูปศัพท์^๓ หมายถึง ความหมายในทางบาลีไวยากรณ์ มีหลายศัพท์ แต่จะนำมาเสนอเพียง ๔ ศัพท์ เพื่อประกอบการศึกษา ดังนี้

๒.๑ อาป (อาป พยาปเน + อ) น้ำ สัพพัญญูฐานะ อาเปตติ อาโป น้ำที่ซึมซาบไปในทุกที่ ชื่อว่า อาปะ อาปิยเตติ อาโป น้ำที่เข้าถึง ชื่อว่า อาปะ (อาป ปาปุณเน + อ) ตํ ตํ ฐานํ อปเปติ วิสเรตติ อาโป น้ำที่ไหลไปสู่ที่นั้นๆ ชื่อว่า อาปะ (อป ปาปุณเน + อ , วุทธิ อ เป็น อา) อาปิยติ สมุหิตติ อาโป น้ำที่เกาะรวมกัน ชื่อว่า อาปะ (อาป สมุเห + อ) สหชาตรูปานิ อปเปติ ปคฺขราเปตติ อาโป น้ำที่ทำให้รูปเกิดขึ้นรวมกันไหลไป ชื่อว่า อาปะ (อป ปคฺขรณ + ณ ลบ ณ วุทธิ อ เป็น อา) สหชาตูปานิ อาปิยติ พรุหิตติ อาโป น้ำที่ทำให้รูปอันเกิดมา มีธาตุอย่างเดียวกันเจริญขึ้น ชื่อว่า อาปะ (อาป วุทฺทมเน + อ) อาโป ตตฺถปิ สนฺทติ น้ำยอมไหลไปแม้นในที่นั้น ขนธา อาโปธาตุ ปฏิจฺจ ชนฺธํทังหลายอาศัยอาโปธาตุ

๒.๒ ชล (ชล ปคฺขรณ + อ) น้ำ ชลติ ปคฺขรตติ ชลํ น้ำที่ไหลไปชื่อว่า ชละ ชลติ สนฺทตติ ชลํ น้ำที่ไหลไป ชื่อว่า ชละ (ชล สนฺทเน + อ) ชลติ ทิพฺพตติ ชลํ น้ำที่กระเพื่อมชื่อว่า ชละ (ชล ทิพฺพเน + อ) ชลํ วุจฺจติ อุทกํ น้ำท่านเรียกว่า ชละ

๒.๓ อุทก (อุท ปสวณเกฺลทเนสุ + ณว) น้ำ อุทตติ อุทกํ น้ำที่ไหลไปชื่อว่า อุทกะ (อาเทศ ณว เป็น ออก) อุทกํ นาม ภาชนคฺตํ วา โหติ โปกฺขรณิย วา ตหาเก วา ชื่อว่า น้ำ ได้แก่ น้ำอยู่ในภาชนะในสระ หรือในบ่อ

^๒ พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒. พิมพ์ครั้งที่ ๑ พุทธศักราช ๒๕๔๖, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่ ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์, ๒๕๔๖), หน้า ๕๓๙.

^๓ คัมภีร์อภิธานวรรณนา พิมพ์เผยแพร่ครั้งที่ ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๒. พระมหาสมปอง มุทิโต แปลเรียบเรียง. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๒), ข้อ [๖๖๑], หน้า ๗๙๕-๗๙๖.

๒.๔ ก (กร กรณ + กวิ) น้ำ สทฺทํ กโรตฺติ กํ น้ำที่ทำให้เสียงดัง ชื่อว่ากะ (สภ กวิ และ ฐ ที่สุดธาตุ) กนฺติ ทิ อทฺทํ บทว่า กํ คือ น้ำ

สรุปว่าในความหมายทางบาลีไวยากรณ์มีศัพท์ที่ใช้ที่เกี่ยวกับน้ำที่นำเสนอในที่นี้ ๔ ศัพท์ คือ อาป ชล อทก และ ก

ความสำคัญของน้ำ

ทุกยุคทุกสมัยชีวิตมนุษย์มีความผูกพันกับน้ำมาตลอดเวลายาวนานและต้องมีความผูกพันต่อกัน ไปอีกชั่วกาลนาน เพราะน้ำเป็นปัจจัยหล่อเลี้ยงชีวิตมนุษย์ให้มีความเป็นอยู่ตลอดไปเช่นเดียวกับธาตุอื่นๆ เช่น ดิน ลม และไฟ เมื่อกล่าวโดยสาระสำคัญแล้ว น้ำมีความสำคัญต่อมนุษย์ ๗ ประการ ดังนี้^๔

๑. ความสำคัญต่อการเกษตรกรรม อาชีพเกษตรกรรมต้องอาศัยน้ำเป็นหลักไม่อาจขาดน้ำ
๒. ความสำคัญต่อการอุตสาหกรรม ภาคอุตสาหกรรมต้องมีน้ำเพื่อการผลิตสินค้า ถ้าขาดน้ำก็ไม่อาจดำเนินการได้
๓. ความสำคัญต่อการคมนาคมขนส่ง การขนส่งทางน้ำเป็นมิติหนึ่งในการพัฒนาเศรษฐกิจให้ดีขึ้น
๔. ความสำคัญต่อการประมง คือการประกอบอาชีพของผู้ที่อยู่ใกล้แหล่งน้ำทั้งแหล่งน้ำจืดและแหล่งน้ำทะเล
๕. ความสำคัญต่อการอุปโภคบริโภค น้ำกับมนุษย์ต้องพึ่งพากันตลอด รวมทั้งต้องพัฒนาและบริหารจัดการน้ำให้ดี เพื่อจะได้มีน้ำใช้ตลอดไป
๖. ความสำคัญต่อการผลิตกระแสไฟฟ้า มนุษย์จัดการบริหารน้ำโดยการสร้างเขื่อน นอกจากเพื่อการเกษตรกรรมแล้ว ยังพัฒนาเพื่อการผลิตกระแสไฟฟ้า เพื่อให้มนุษย์มีไฟฟ้าใช้อย่างเพียงพอ
๗. ความสำคัญต่อการพักผ่อนหย่อนใจ การท่องเที่ยวถือเป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาประเทศ การพัฒนาแหล่งน้ำไม่ว่าจะเป็นแหล่งน้ำทางทะเลหรือแหล่งน้ำจืดถือเป็นการรักษาแหล่งน้ำให้ตีมีผลต่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวิทยาเท่ากับเป็นการพัฒนาแหล่งพักผ่อนหย่อนใจของตน สังคมและประเทศชาติและยังเป็นการรักษาโลกมิให้เกิดภาวะโลกร้อนอีกต่อไป

^๔ พระมหาขุนทอง เขมสิริ (แก้วสมุห์), “วิกฤตน้ำ : ปัญหาและทางออกตามแนวพุทธจริยศาสตร์”, สารนิพนธ์พุทธศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๕๔), หน้า ๑๒-๑๔.

น้ำกับผลกระทบต่อมนุษยชาติ

น้ำกับมนุษย์ถ้าเป็นอยู่ในภาวะที่สมดุลย่อมพัฒนาเกื้อหนุนไปด้วยดี แต่น้ำเป็นภาวะทางธรรมชาติที่อยู่เหนือการควบคุมของมนุษย์ จึงเป็นไปได้ที่น้ำนั้นย่อมส่งผลกระทบต่อมนุษย์ใน ๒ ลักษณะ คือ^๕

๑. ด้านปริมาณ หมายถึงปริมาณน้ำไม่ว่าจะมากหรือน้อยมีผลกระทบทั้งสิ้น กล่าวคือ ถ้าน้ำมีน้อยก็จะมีผลกระทบโดยตรงต่อผลผลิตทางการเกษตร การอุตสาหกรรม การประมง หากน้ำมีมากเกินไปก็จะเกิดน้ำท่วม สร้างความเสียหายแก่ผลผลิตทางการเกษตร เป็นต้น รวมถึงความสูญเสียที่เกิดกับสัตว์ป่า
๒. ด้านคุณภาพ หมายถึง มนุษย์เป็นต้นเหตุให้เกิดปัญหามลพิษในน้ำ เช่นการที่โรงงานอุตสาหกรรมปล่อยน้ำเสีย ของเสียและสารเคมีต่างๆ ลงในแม่น้ำลำคลอง แหล่งน้ำธรรมชาติต่างๆ ก่อให้เกิดผลเสียต่อวิถีชีวิตมนุษย์ พืช สัตว์ และทรัพยากรธรรมชาติอื่นที่ต้องอาศัยในการดำรงชีวิตและเป็นอยู่ร่วมกัน

คุณภาพคน คุณภาพน้ำ

คุณภาพ คือภาวะที่มีศักยภาพในการนำพาหรือนำไปสู่ภาวะที่ดีกว่าก่อให้เกิดสันติสุขและสันติภาพ ต่อมนุษยชาติทั้งหลายและสรรพสิ่งในโลก ดังนั้น คุณภาพคนจึงหมายถึงคนมีคุณธรรมในการพัฒนาตนและสังคมให้อยู่ดีมีสุขตามหลักไตรสิกขา คือ ข้อปฏิบัติที่เป็นหลักปฏิบัติสำหรับศึกษาเพื่อพัฒนากาย วาจา จิตใจ และปัญญา ให้สูงขึ้นเพื่อการอยู่อย่างมีความสุขในระดับโลกิยะและสูงไปกว่านั้นจนบรรลุจุดหมายสูงสุด คือนิพพาน ซึ่งเป็นความสุขระดับโลกุตตระ ๓ อย่าง คือ^๖ อธิศีลสิกขา ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมความประพฤติอย่างสูง อธิจิตตสิกขา ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมจิตให้เกิดสมาธิอย่างสูง และอธิปัญญาสิกขา ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมปัญญาให้เกิดความรู้แจ้งอย่างสูง เรียกว่า ศีล สมาธิ และปัญญา

^๕ มานพ นักการเขียน, พระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อมศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๓๘.

^๖ ที.ปา.(บาลี) ๑๑/๓๐๕/๒๗๒., ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๐๕/๑๙๖., อัง.ติก. (บาลี) ๒๐/๘๗/๒๒๕., ๘๘/๒๒๖., ๘๘/๒๒๘., ๙๐/๒๒๙., อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๘๗/๓๑๒., ๘๘/๓๑๕., ๘๘/๓๑๗., ๙๐/๓๑๘.

คุณธรรมน้ำสะท้อนคุณธรรมคน

พระพุทธศาสนาสอนหลักธรรมที่เป็นกฎของความจริงและมีอยู่ตามธรรมชาติ เป็นกฎไตรลักษณ์ อริยสัจ ๔ และปฏิจจสมุปบาท เป็นต้น เมื่อเราพัฒนาตนเองตามแนวไตรสิกขาอย่างดีแล้วก็จะเข้าใจ สิ่งทั้งหลาย ตามเป็นจริง หมายความว่า เราจะศึกษาธรรมะจากธรรมชาติเท่ากับว่าธรรมชาติเป็น ครูสอนธรรมะให้คนเรา โดยที่เราอาจศึกษาคุณสมบัติของน้ำ ที่จะกล่าวต่อไปนี้ เพื่อน้อมตนเข้าไปหาธรรม หรือนำน้ำที่มีคุณธรรมเข้ามาหาตนให้เกิดเป็นคุณธรรมประจำใจตนเองเพื่อการศึกษาและ ปฏิบัติตามดังนี้

คุณสมบัติน้ำ ๖ อย่าง

น้ำมีคุณลักษณะที่พิเศษเฉพาะตนที่ควรถือปฏิบัติเป็นแบบอย่าง โดยนำมาเปรียบกับหลัก พุทธธรรมในสาระสำคัญ ดังนี้

๑. ละลายของแข็ง เปรียบกับ ธรรมทำให้งาม ๒ อย่าง คือ^๗

๑. ขันติ ความอดทน, อดได้ทนได้เพื่อบรรลุความดีงามและความมุ่งหมายอันชอบ
๒. โสรัจจะ ความเสถียร, อหิงสา อ่อนน้อม รักความประณีตหมั่นจดระเบียบร้อยดีงาม

๒. แรงสามัคคี เปรียบกับ อธิบาท ๔^๘ คุณเครื่องให้ถึงความสำเร็จ, คุณธรรมที่นำไปสู่ ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย

๑. ฉันทะ ความพอใจ คือความต้องการที่จะทำใฝ่ใจรักจะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอ และปรารถนา จะทำให้ได้ผลดียิ่งๆขึ้นไป
๒. วิริยะ ความเพียร คือขยันหมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายาม เข้มแข็ง อดทน เอาธุระไม่ท้อถอย
๓. จิตตะ ความคิดมุ่งไป คือตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำและทำสิ่งนั้นด้วยความคิดเอาจิตฝึกใฝ่ ไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอยไป อุทิศตัวอุทิศใจให้แก่สิ่งที่ทำ

^๗ อก.ทก.(บาลี) ๒๐/๑๖๖/๙๐., อก.ทก.(ไทย) ๒๐/๑๖๖/๑๒๖., พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. อ่างแก้ว ข้อ [๒๔], หน้า [๒๖].

^๘ ที.ปา.(บาลี) ๑๑/๓๐๖/๑๙๘., ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๐๖/๒๗๗., อภิ.วิ. (บาลี) ๓๕/๔๓๑/๒๖๐., ๔๔๔/๒๖๕., ๔๕๗/๒๖๙., ๔๖๒/๒๗๑., อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๔๓๑/๓๔๒, ๔๔๔/๔๓๘, ๔๕๗/๓๕๒, ๔๖๒/ ๓๕๔., พจนานุกรม พุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. อ่างแก้ว ข้อ [๒๑๓], หน้า [๒๑๓].

๔. วิมังสา ความไตร่ตรอง หรือทดลอง คือ หมั่นใช้ปัญญาพิจารณา ไคร่ครวญตรวจตรา หาเหตุและผล และตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนในสิ่งที่ทำนั้น มีการวางแผนวัดผล คิดค้น วิธีแก้ไขปรับปรุง เป็นต้น
๓. มีชุ่มเย็น เปรียบกับ พรหมวิหาร ๔^๙ ธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ, ธรรมประจำใจ อันประเสริฐ, หลักความประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ์, ธรรมที่ต้องมีไว้เป็นหลักใจและ กำกับความประพฤติ จึงจะชื่อว่าดำเนินชีวิตหมดจดและปฏิบัติตนต่อมนุษย์สัตว์ทั้งหลาย โดยชอบ
๑. เมตตา ความรักปรารถนาดีอยากให้เขามีความสุข มีจิตอันแผ่ไมตรีและคิดทำประโยชน์ และคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์สัตว์ทั่วหน้า
 ๒. กรุณา ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ใส่ใจในอันจะปลดเปลื้องบำบัดความทุกข์ยาก เดือดร้อนของปวงสัตว์
 ๓. มุทิตา ความยินดีในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีความสุข มีจิตผ่องใสบันเทิง กอปรด้วยอาการแช่มชื่น เบิกบานอยู่เสมอ ต่อสัตว์ทั้งหลาย ผู้ดำรงอยู่ในปกติสุข พลอยยินดีด้วยเมื่อเขาได้ดี มีสุข เจริญงอกงามยิ่งขึ้นไป
 ๔. อุเบกขา ความวางใจเป็นกลาง อันจะให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือมีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตราขึง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง พิจารณาเห็นกรรม ที่สัตว์ทั้งหลายกระทำแล้วอันควรได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก้เหตุอันตนประกอบ พร้อมทั้งจะวินิจฉัยและปฏิบัติไปตามธรรม รวมทั้งรู้จักวางเฉยสงบใจ มองดูในเมื่อ ไม่มีกิจที่ควรทำ เพราะเขารับผิดชอบตนได้ดีแล้ว เขาสมควรรับผิดชอบตนเองหรือเขา ควรได้รับผลอันสมกับความรับผิดชอบของตน
๔. เน้นยุติธรรม เปรียบกับ อคติ ๔^{๑๐} ฐานะอันไม่พึงถึง, ทางความประพฤติที่ผิด, ความไม่เที่ยงธรรม, ความลำเอียง

^๙ อัง.ปญจก. (บาลี) ๒๑/๒๗๖/๓๙๑., อัง.ปญจก.(ไทย) ๒๑/๓๗๖/๒๘๖., อภิ.ส. (บาลี) ๓๔/๒๕๑/๗๖-๗๘., อภิ.ส. (ไทย) ๓๔/๒๕๑/๘๑-๘๓., วิสุทธิ ๒/๑๒๔., พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. อ้างแล้ว ข้อ [๑๖๑], หน้า [๑๖๑].

^{๑๐} ที.ปา.(บาลี) ๑๑/๑๘๖/๑๑๕., ๒๔๖/๑๕๗., ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๑๘๖/๑๔๔-๑๔๕., ๒๔๖/๒๐๑., พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. อ้างแล้ว ข้อ [๑๙๖], หน้า [๑๙๘].

๑. ฉันทาคติ ลำเอียงเพราะชอบ
๒. โทสาคติ ลำเอียงเพราะชัง
๓. โมหาคติ ลำเอียงเพราะหลง, ผิดพลาดเพราะเขลา
๔. ภยาคติ ลำเอียงเพราะกลัว

๕. **นำประธาน** เปรียบกับ สาราณียธรรม ๖^{๑๑} ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความให้ระลึกถึงกัน, ธรรมเป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน, ธรรมที่ทำให้เกิดความสามัคคี, หลักการอยู่ร่วมกัน

๑. เมตตากายกรรม ตั้งเมตตากายกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ ช่วยเหลือกิจธุระของผู้ร่วมหมู่คณะด้วยความเต็มใจ แสดงกิริยาอาการสุภาพเคารพ นับถือกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง
๒. เมตตาวาจกรรม ตั้งเมตตาวาจกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ ช่วยบอกแจ้งสิ่งที่เป็นประโยชน์ สั่งสอน แนะนำตักเตือนด้วยความหวังดี กล่าววาจาสุภาพ แสดงความเคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง
๓. เมตตตามโนกรรม ตั้งเมตตตามโนกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ ตั้งจิตปรารถนาดี คิดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อกัน มองกันในแง่ดี มีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใสต่อกัน
๔. สาธารณโภคิตา ได้ของสิ่งใดมาก็แบ่งปัน คือ เมื่อได้สิ่งใดมาโดยชอบธรรม แม้เป็นของเล็กน้อย ก็ไม่หวงไว้ผู้เดียว นำมาแบ่งปันเฉลี่ยแจกจ่าย ให้ได้มีส่วนร่วมใช้สอยบริโภคทั่วกัน
๕. สีสสัมมัญญตา มีศีลบริสุทธิ์เสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ มีความประพฤติสุจริตดีงาม ถูกต้องตามระเบียบวินัย ไม่ทำตนให้เป็นที่น่ารังเกียจของหมู่คณะ
๖. ทิฏฐิสัมมัญญตา มีทิฏฐิดีงามเสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ มีความเห็นชอบร่วมกัน ในข้อที่เป็นหลักการสำคัญอันจะนำไปสู่ความหลุดพ้น สิ้นทุกข์ หรือขจัดปัญหา

^{๑๑} ที.ปา.(บาลี) ๑๑/๓๒๔/๒๑๖., ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๒๔/๓๒๑-๓๒๒., อ.จ.น.ก. (บาลี) ๒๒/๑๑/๒๗๔-๒๘๐., ๑๒/๒๘๐-๒๘๑., อ.จ.น.ก. (ไทย) ๒๒/๑๑/๔๒๖-๔๒๗., ๑๒/๔๒๗-๔๒๘., พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. อ้างแล้ว ข้อ [๒๗๓], หน้า [๓๗๑] [๒๗๓].

๖. พัฒนาการตน เปรียบกับ ภาวนา ^{๑๒} การเจริญ, การทำให้มีขึ้น, การฝึกอบรม, การพัฒนา
๑. กายภาวนา การเจริญกาย, พัฒนากาย, การฝึกอบรมกาย ให้รู้ติดต่อกว้างขวางกับสิ่งทั้งหลายภายนอกทางอินทรีย์ทั้งห้าด้วยดี และปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นในทางที่เป็นคุณ มิให้เกิดโทษ ให้กุศลธรรมงอกงามให้กุศลธรรมเสื่อม, การพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ
 ๒. สีสภาวนา การเจริญศีล, พัฒนาความประพฤติ, การฝึกอบรมศีล ให้ตั้งอยู่ในระเบียบวินัย ไม่เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหาย อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยดี เกื้อกูลแก่กัน
 ๓. จิตตภาวนา การเจริญจิต, พัฒนาจิต, การฝึกอบรมจิตใจให้เข้มแข็งมั่นคง เจริญงอกงามด้วยคุณธรรมทั้งหลาย เช่น มีเมตตากรุณา มีฉันทะ ขยันหมั่นเพียร อดทน มีสมาธิและสดชื่น เบิกบาน เป็นสุขผ่องใส เป็นต้น
 ๔. ปัญญาภาวนา การเจริญปัญญา, พัฒนาปัญญา การฝึกอบรมปัญญา ให้รู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง รู้เท่าทันเห็นแจ้งโลกและชีวิตตามสภาวะ สามารถทำจิตใจให้เป็นอิสระ ทำตนให้บริสุทธิ์จากกิเลสและปลดปล่อยจากความทุกข์ แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยปัญญา

สรุป

บุคคลผู้ปฏิบัติตนโดยน้อมนำคุณลักษณะของน้ำทั้ง ๖ ประการดังกล่าวมาเป็นเครื่องเตือนสติให้ตนเองคิดจะนำไปเปรียบเทียบกับหลักพุทธธรรมในพระพุทธานุชาตนาปฏิบัติเป็นการพัฒนาตนให้มีศักยภาพที่จะมีชีวิตอยู่อย่างสมบูรณ์ กล่าวคือ เมื่อปฏิบัติแล้วจะทำให้เป็นคนมีความอ่อนน้อม เข้มแข็งภายใน มีความเป็นหนึ่งเดียวทั้งกายใจในการพัฒนาตนและช่วยเหลือสังคม มีใจสงบชุ่มเย็น มีความยุติธรรมมั่นคงในความถูกต้อง พัฒนาตนให้เจริญด้วยศีล สมาธิ ปัญญา ให้สูงยิ่งขึ้นไป จึงกล่าวได้ว่า ผู้ปฏิบัติตนโดยน้อมนำคุณลักษณะของน้ำมาเทียบเคียงแล้วปฏิบัติตามหลักธรรมนั้นว่าเป็นผู้รักษาทรัพยากรน้ำให้คงอยู่ตลอดไป และปฏิบัติธรรมควบคู่กันไปด้วย เพื่อความอยู่ดีมีสุขของตนเองและสังคมสืบไป ดังคำกล่าวที่ว่า “ น้ำไม่ขำ ธรรมไม่เสียด ” ดังนั้น เราทั้งหลายจึงควรใช้น้ำเป็นแผนที่ในการพัฒนาชีวิต เพื่อให้ชาติของเรามีความสุขสงบตลอดไป

^{๑๒} พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. อ่างแล้ว ข้อ [๓๗], หน้า [๓๖].

เอกสารอ้างอิง

พระมหาขุนทอง เขมสิริ (แก้วสมุห์) "วิกฤตน้ำ : ปัญหาและทางออกตามแนวพุทธจริยศาสตร์"
สารนิพนธ์พุทธ-ศาสตรดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ-
ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

พระมหาสมปอง มุทีโต แปลเรียบเรียง. คัมภีร์อภิธานวรรณนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา,
๒๕๔๒.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม Dictionary of
Buddhism. พิมพ์ครั้งที่ ๑๖ พ.ศ. ๒๕๕๑. กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส. อาร์. พรินต์ติ้ง
แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐. เล่มที่ ๕, ๑๑,
๒๑, ๒๒, ๒๕, ๓๔, ๓๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทย . เล่มที่ ๕, ๑๑, ๒๑, ๒๒, ๒๕, ๓๔, ๓๕. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____. ปกรณวิเสสภาษาบาลี . ฉบับมหาจุฬาปกรณวิเสส ๒๕๓๙-๒๕๔๓. กรุงเทพมหานคร
: โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๙-๒๕๔๓.

มานพ นักการเขียน. พระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อมศึกษา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. พิมพ์ครั้งที่ ๑ พุทธศักราช
๒๕๔๖. กรุงเทพมหานคร : ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์, ๒๕๔๖.

